

К. Б. Марисюк, кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права і кримінології
юридичного факультету Львівського національного університету
ім. Івана Франка

СИСТЕМА МАЙНОВИХ ПОКАРАНЬ У ПРОЕКТАХ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ ПОЛЬЩІ 1916–1917 рр.

Запропоновану статтю присвячено системі майнових покарань у Проекті Кримінального кодексу для польських земель 1916 р. та Проекті Кримінального кодексу Польщі 1917 р. Зазначені законопроекти вперше досліджуються у вітчизняній історико-правовій науці. Проаналізовано окремі види майнових покарань, досліджено порядок їх призначення і виконання.

Предложенная статья посвящена системе имущественных наказаний в Проекте Уголовного кодекса для польских земель в 1916 г. и Проекте Уголовного кодекса Польши в 1917 г. Отмеченные законопроекты впервые исследуются в отечественной историко-правовой науке. Проанализированы отдельные виды имущественных наказаний, исследовано порядок их назначения и исполнения.

System of property punishments in Projects of the Criminal code of Poland 1916–1917. The offered article is devoted the system of property punishments in Project of the Criminal code for Polish Earths in 1916 and Project of the Criminal code of Poland in 1917. The noted bills are first probed in domestic historical-law science. The separate types of property punishments are analysed, investigated order of their setting and implementation.

Ключові слова. Кодекс, покарання, штраф, конфіскація майна.

Вступ. З початку ХХ ст. на території Польщі розгорнулася законопроектна робота, яка в результаті вилілася у значні нововведення в законодавстві, особливо після проголошення Польщею незалежності у 1918 р.

© **К. Б. Марисюк, 2010**

Не минули згадані вище процеси і сфери кримінального права. Протягом зазначеного періоду розроблено значні зміни до чинного кримінального законодавства.

Проте точковим реформуванням справа не обмежилася. Науковцями та практиками здійснено спроби заново переосмислити та запровадити в життя кримінальне законодавство, яке б відповідало вимогам часу та потребам існуючих суспільних відносин. Як відомо, ці спроби закінчились прийняттям у 1932 р. Кримінального кодексу Польщі, відомого ще під назвою Кримінальний кодекс Ю. Макаревича.

Постановка завдання. Однак обмежувати наукові дослідження того часу лише згаданим вище кодексом було б неправильно, як і стверджувати, що його автори самостійно, без будь-якого впливу змогли здійснити такий значний прорив у законотворчості.

Результати дослідження. Не применшуючи ролі зарубіжних кримінально-правових напрацювань, відмітимо той факт, що визначальними джерелами при цьому виступили саме польські дослідження та розробки, найбільш визначальними з яких можна вважати Проект Кримінального кодексу для польських земель 1916 р., укладений у співавторстві доктором Олександром Могильницьким та доктором Емілем Станіславом Раппапортом, а також Проект Кримінального кодексу Польщі 1917 р., автором якого був доктор Едмунд Кжимуський.

Не зважаючи на доволі широке коло праць, предметом яких виступав досліджуваний нами період, вони ігнорують згадані вище проекти кримінального кодексу, не лише не аналізуючи їх змісту, а й просто не згадуючи про їх існування. Це характерно не тільки для сучасних польських дослідників (наприклад, Ю. Бардах [1]), а й для сучасників згаданих законопроектів (наприклад, Вл. Волтер [2]). Не звертались до аналізу Проекту Кримінального кодексу для польських земель 1916 р. та Проекту Кримінального кодексу Польщі 1917 р. вітчизняні дослідники. Відтак, можна вважати, що ця публікація вперше за довгі роки звертається до аналізу згаданих проектів.

У той же час відкидати важливість зазначених законопроектів важко. Хоч їх так і не було впроваджено у практику, важко ігнорувати їх роль для подальших законодавчих напрацювань у цьому напрямку.

Усвідомлюючи неможливість у межах однієї статті проаналізувати всі важливі питання, які ставлять перед нами Проект Кримінального кодексу для польських земель 1916 р. та Проект Кримінального кодексу Польщі 1917 р., зосередимо увагу на одному з них, а саме на системі майнових покарань.

Проект Кримінального кодексу для польських земель О. Могильницького та Е. С. Раппапорта 1916 р.

Автори цього проекту розробили цілу схему його написання, яка мала слугувати найбільш об'єктивному, повному та неупередженому викладенню окремих приписів.

Так, первинний варіант проекту уклав О. Могильницький, який зумисно не звертав своєї уваги на існуючі в той час кримінальні кодекси та їх проекти, що мали місце в найбільш розвинених державах Європи.

Це було зроблено з метою використання виключно їх духу, а не дослівних формулювань, поміщених у них, і, як результат, ухилення від механічного копіювання тих положень зарубіжних кодексів, які могли б бути скопійовані у Польщі.

Тільки після цього кожний артикул проекту було спільно вивчено О. Могильницьким та Е. С. Раппапортом, які при цьому порівнювали свій проект з текстами найбільш прогресивних кодексів та їх проектів кінця XIX – початку XX ст. [3, 1]

Після спільного редагування всіх артикулів загальної та особливої частин автори переглянули закріплені у первинному проекті порядок розташування і їх норм. У результаті цей порядок кардинально змінено, тоді ж проведено й чергову редакційну правку [3, 2].

З деяких питань автори так і не знайшли спільної мови, тому у проекті в цих випадках поміщено пропозиції обох авторів з указівкою на авторство норми.

Результатом згаданої вище діяльності, серед іншого, став проект Загальної частини Кримінального кодексу з п'яти розділів, які, у свою чергу, поділялись на 75 артикулів, перехідних положень, а також прикінцевих артикулів. Основні наукові позиції зазначеного законопроекту запозичено з ідей соціологічної школи права [4].

Серед закріплених у Проекті Кримінального кодексу для польських земель 1916 р. норм містились і ті, що стосувались кримінальних покарань загалом та питань майнових покарань зокрема.

Арт. 2 передбачав положення, згідно з яким покарання, передбачені згаданим проектом, поділялись на кримінальні покарання (“karę”) та захисні засоби (“środki ochronne”) [3, 9]. Серед кримінальних покарань, поряд з арештом, утриманням у замку та позбавленням волі, згадувалось і покарання у вигляді штрафу (“grzywny”). З аналізу змісту згаданого документа можна дійти висновку, що це єдине майнове покарання, передбачене проектом. Детальна характеристика згаданого вище покарання закріплена в арт. 4 та 5 розд. II. Відтак передбачалось, що штраф має стягуватись у розмірі від 1 до 10 000 державних монет (“od 1 do 10000 monet krajowej”). Цікаво, що автори визначали цей розмір досить умовно, у примітці до арт. 4 зазначаючи, що максимальний розмір штрафу може бути змінено в остаточній редакції залежно від монетарної системи, встановленої на той час.

Перед призначенням покарання у вигляді штрафу суд зобов'язаний був дослідити питання, яку суму засуджений може сплатити так, щоб це не викликало його економічну руйнацію. Під економічною руйнацією розумілось покарання, виконання якого призводило до кардинальної зміни способу життя засудженого чи його сім'ї (арт. 4) [3, 10]. Якщо ж суд визнавав, що засуджений не в змозі заплатити призначену суму штрафу, яка, згідно із законодавством і рішенням суду, є відповідною за вчинення злочину, або стягнення цієї суми призвело б до економічної руйнації засудженого, суд міг або розділити суму штрафу на частки на термін не більше одного року з моменту набуття вироком чинності, або замінити всю суму штрафу чи його частину арештом.

Засуджений міг у будь-який час звільнитися від арешту повністю чи частково, заплативши суму, що відповідає кількості днів арешту. Розмір штрафу, який відповідав одному дню арешту, мав бути чітко передбаченим у вирокі. Засуджений звільнявся від відбування арешту лише після сплати повної суми штрафу за той день, від якого він звільняється [3, 11].

Якщо суд не поділив штрафу на частки, а особа, яка мала здійснити безпосереднє стягнення штрафу, дійшла висновку, що засуджений не в змозі сплатити призначеного йому покарання, ця відповідальна особа могла на власний розсуд або на прохання засудженого відстрочити виконання покарання і звернутися з клопотанням до суду, який постановив вирок у першій інстанції, щодо поділу штрафу на частки чи заміни його арештом [3, 11].

Проект кримінального кодексу Польщі Е. Кжимуського 1917 р.

Як уже зазначалося вище, його автором був професор Ягеллонського університету (Краків) Е. Кжимуський.

За задумом автора, запропонований ним кодекс мав складатися зі вступного розділу і двох частин: загальної та особливої [5, 20].

У вступному розділі містилися приписи, які стосувалися всього кодексу, а відтак, не маючи жодних положень щодо кваліфікації окремих діянь, він більше б стосувався загальної, ніж особливої частини. Цей розділ мав складатися з двох частин, одна з яких тлумачила б засади чинності пропонованого кодексу (арт. 1–5), а інша – початкові положення щодо злочинів, покарань і охоронних засобів (арт. 6–10).

Частина перша мала називатися “Про злочини і покарання загалом” і складатися з 12 розділів [5, 20–21]. Частина другої, яка мала врегулювати питання особливої частини кримінального права, автор не розробив, відтак її не помістили до запропонованого проекту.

На відміну від розглянутого вище законопроекту, Проект Кримінального кодексу Польщі 1917 р. уже базувався на позиціях класичної школи кримінального права [4]. Цей проект містив положення, які стосувалися кримінальних (у тому числі майнових) покарань. Їх було поміщено у розд. IV “Про покарання та захисні засоби” (“O karach i środkach ochronnych”) та V “Визначення покарання” (“Wymiar kary”).

Як можна судити з назви розд. IV, професор Е. Кжимуський поділяв кримінальні покарання на власне покарання (“karę”) та захисні засоби (“środki ochronne”). До покарань автор зараховував такі: тримання у

криміналі, ув'язнення, тримання в замку, зниження громадянської честі, арешт, умовне звільнення, штрафи (плата гривнею), конфіскація грошей та інших предметів, нав'язка. Звернімо увагу на ті покарання, які можна зарахувати до майнових.

Штрафи

У арт. 42 автор називає цей вид покарання “grzywny”. Найнижчим розміром такого покарання пропонувалося встановити суму в п'ять польських марок, а найвищою – п'ятдесят тисяч польських марок (§ 1 арт. 42) [5, 42–43].

Засуджений мав сплатити призначену суму штрафу одразу після вступу вироку в законну силу, однак у зв'язку з важким матеріальним становищем засудженого суд міг розподілити призначений штраф на частини, які мали бути сплачені засудженим протягом року з моменту набуття вироком законної сили (§ 2 арт. 42) [5, 43].

Якщо судові у визначений термін не вдавалося стягнути призначену суму штрафу в цілому розмірі або в будь-якій його частині, штраф мав бути замінений арештом, якщо штраф був єдиним призначеним покаранням, або ж триманням у криміналі, ув'язненням або арештом, залежно від того, до якого з цих покарань штраф додано як додаткове покарання (§ 3 арт. 42) [5, 43].

Розмір штрафу, що відповідав би одному дневі покарання, який застосовувався у вигляді заміни до штрафу, мав визначити суд у своєму вироку, застосовуючи принцип, згідно з яким покарання, накладене поряд зі штрафом, ніколи не збільшувалося більше ніж на половину і не перевищувало більше ніж на рік максимального для цього злочину покарання. У разі ж заміни штрафу, як єдиного призначеного покарання, арештом, тривалість останнього не могла перевищувати одного року.

Засуджений міг скоротити призначений строк покарання, якщо до його закінчення сплатив або відпрацював його частину (§ 4 арт. 42) [5, 43].

Установлював згаданий проект і абсолютно логічне та раціональне положення, згідно з яким штраф за жодних обставин не міг поєднуватись у вироку з довічним триманням у криміналі (§ 5 арт. 42) [5, 43].

Конфіскація грошей та інших предметів

Цьому виду покарання присвячено арт. 44 та 45 проекту.

Згідно з § 1 арт. 44, предмети, які виступили в ролі знаряддя вчинення злочину або в ролі предмета, здобутого злочинним шляхом, а також предмети, які мали слугувати виключно для вчинення злочину, підлягали конфіскації навіть після смерті їх власника [5, 44]. Грошові суми або інші предмети, отримані злочинцем як оплата чи нагорода за вчинення злочину, підлягали конфіскації лише за життя злочинця, незалежно від того, були вони в нього чи в інших осіб (§ 2 арт. 44) [5, 44–45].

На відміну від штрафу, конфіскація грошей та інших предметів могла застосовуватись і паралельно з застосуванням до винного покарання у вигляді довічного тримання в криміналі (§ 3 арт. 44) [5, 45].

Нав'язка

Якщо злочин завдав такої шкоди, яка не передбачала належного матеріального відшкодування, суд міг, окрім кримінального покарання, накласти на винного, на вимогу і виключно на користь потерпілого, нав'язку в розмірі, яка йому (судові) видається відповідною і щодо статків винного, і щодо шкоди, яку завдано злочинцем потерпілому (§ 1 арт. 46) [5, 45]. Зазначена вище процедура не позбавляла потерпілого можливості в разі, якщо нав'язкою не було відшкодовано всієї завданої йому шкоди, звертатися до суду в цивільному порядку, однак тоді суд, признаючи цивільне відшкодування, мав відрахувати від нього суму, отриману потерпілим у порядку нав'язки (§ 2 арт. 46) [5, 45].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна констатувати, що обидва досліджувані законопроекти мали достатньо високий науковий та практично-застосувальний рівень. Найрозробленішою в них можна вважати систему кримінальних покарань, у тому числі майнових. Не можна заперечувати й вплив згаданих розробок на подальшу законопроектну роботу в цьому напрямку, які вилились у прийняття в 1932 р. Кримінального кодексу Польщі.

Література

1. Bardach J. Historia państwa i prawa Polskiego [Text] / Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. – 587 s.
2. Wolter Wl. Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna [Text] / Wolter Wl. – Kraków : Leon Frommer, 1934. – 198 s.
3. Projekt Kodeksu Karnego dla Ziem Polskich opracowany przez d-ra Aleksandra Mogilnickiego i d-ra Emila Stanisława Rappaporta [Text]. – Warszawa : Skład główny w księgarni E. Wende i S-ka, 1916. – 48 s.
4. Kodeks Makarewicza. Projekty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pl.wikipedia.org/wiki/kodeks_makarewicza.
5. Krzymuski E. Projekt Kodeksu Karnego Polskiego. Uwagi awtora, tytuł wstępny i część ogólna [Text] / Krzymuski E. – Warszawa : Druk Tow. Akc. S. Orgelbranda i S-ow, 1918. – 76 s.